

Schuwheid en de beïnvloeding daarvan

Herten op het hazepad

Ybele Hoogeveen

Edelherten zijn schuwe dieren. Althans in Nederland. Overdag houden ze zich voornamelijk schuil in rustgebieden en in dichte dekkingen. Dat is niet alleen vervelend voor de gemiddelde recreant, maar ook ongunstig voor natuurbeheer en bosbouw. De vaak sterk vergraste heidevelden worden nauwelijks begraaasd. In het bos daarentegen komt natuurlijke verjonging soms letterlijk niet van de grond. Ook ontstaat schilsschade aan produktiebos. Vermindering van de schuwheid krijgt daarom in het grofwildbeheer steeds meer aandacht. Daarbij wordt vaak met een scheef oog gekeken naar het buitenland, waar edelherten soms opmerkelijk minder schuw blijken te zijn. Dit artikel gaat in op de achtergronden van schuwheid. Twee spraakmakende praktijkvoorbeelden worden besproken en vertaald naar de Nederlandse situatie.

Ook in het bos vinden de edelherten geen dekking.
Foto Ybele Hoogeveen

Aanleg en ervaring

Zoals elk kenmerk van dieren heeft ook gedrag een erfelijke basis. Generaties lange selectie leidt ertoe, dat gedragspatronen ontstaan die onder de heersende omstandigheden voordeel opleveren. De vluchtreactie van eendekuikens op een plotseling overvliegend donker

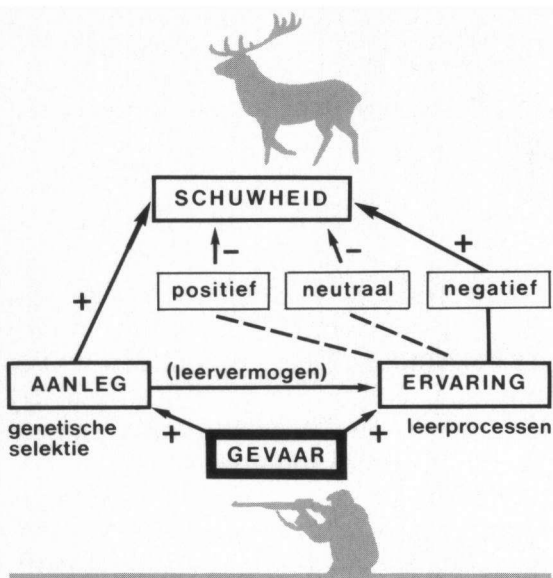
voorwerp is daar een voorbeeld van. In de natuur betekent een donker silhouet in de lucht maar al te vaak gevaar. De aangeboren neiging tot wegduiken is daarom zeer functioneel.

Gedrag staat ook onder invloed van opgedane ervaringen. Een eenvoudig leerproces is de gewenning. Daarbij ontstaat geen nieuw gedrag, maar wordt juist iets afgeleerd. Ook hier kan de genoemde vluchtreactie van eendekuikens als voorbeeld dienen. Uit proeven blijkt, dat de reactie snel afneemt als er maar vaak genoeg donkere voorwerpen overvliegen die geen gevaar opleveren; de kuikens 'wennen' aan de neutrale prikkel.

Nieuwe gedragspatronen ontstaan vaak door middel van associatie. Het dier brengt gelijktijdig of kort na elkaar optredende gebeurtenissen of omstandigheden met elkaar in verband en handelt daarnaar. In het algemeen spelen positieve en negatieve ervaringen bij deze associatieve leerprocessen een sleutelrol.

De oorzaak van schuwheid

Eén en ander is schematisch weergegeven in figuur 1. De essentie is dat dieren niet 'zomaar' schuw worden. De achter-

Figuur 1. Het ontstaan van schuw gedrag.

liggende oorzaak is het gevaar, dat al eeuwenlang van de mens (in zijn rol als jager) uitgaat. Erfelijke- en omgevingsfactoren zijn daarbij niet strikt te scheiden. De aanleg bepaalt het aanpassingsvermogen aan wisselende omstandigheden. Door die omstandigheden te manipuleren kan schuwheid in principe op twee manieren worden teruggebracht. Negatieve ervaringen met mensen kunnen tot een minimum worden beperkt. Maar je kunt ook het aantal neutrale of positieve ervaringen met mensen verhogen. Beide opties zijn in Europa in praktijk gebracht.

Jaegersborg Dyrehave

Een compromissloos op herten gericht beheer vinden we in Jaegersborg Dyrehave. Dit park, dat even ten noorden van Kopenhagen ligt, werd in de 17e eeuw als koninklijk jachtdomein ingericht. Nu is het vooral een toeristische attractie voor de bewoners van Kopenhagen. De belangstelling ervoor is groot. Het jaarlijkse aantal bezoekers bedraagt zo'n 3 miljoen. Het park is vrijwel onbeperkt toegankelijk voor wandelaars, fietsers, joggers en ruiters. Ook aangelijnde honden mogen mee. Een deel van het park is in gebruik als golfbaan en ook is er een pretpark. Maar de belangrijkste trekpleister vormen toch de herten. Behoud van een groot her-

tenbestand van optimale kwaliteit (in termen van lichaamsgewicht en gewei-grootte) staat in het beheer dan ook nog onveranderd voorop.

Indrukwekkend hertenbestand

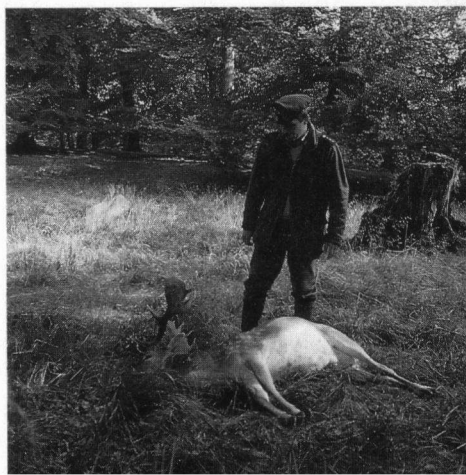
Een hertenliefhebber kijkt zich bij een eerste bezoek aan Jaegersborg Dyrehave de ogen uit. Het licht glooiende park, dat ongeveer 1000 hectare groot is, bestaat uit eeuwenoude eiken-en beukenopstanden, afgewisseld met grazige vlakten. In dit fraaie decor lopen ruim 2000 herten. Het damhert *Dama dama* is met 1700 exemplaren het talrijkst, gevolgd door edelhert *Cervus elaphus* (250 stuks) en sikahert *Cervus nippon* (100 stuks).

Kapitale exemplaren met geweien van record-omvang bepalen het beeld. Nog opvallender is het gedrag van de dieren. Ze laten zich probleemloos tot op enkele tientallen meters benaderen door de vele bezoekers die het park dagelijks trekt.

Intensief beheer

Handhaving van een dergelijke wildstand vergt uiteraard een intensief beheer. Hoewel de groeiplaatsomstandigheden gunstig zijn is het natuurlijke voedselaanbod in het winterhalfjaar onvoldoende. Er wordt dan zwaar bijgevoerd. In voorjaar en zomer eten de dieren voornamelijk gras en kruiden. Opslag van houtige gewassen blijft door de hoge graasdruk uit. Voor de instandhouding van het bos worden eiken en beuken aangeplant binnen rasters. Pas wanneer de opstanden 30 tot 40 jaar oud zijn kunnen de rasters weggehaald worden.

Aantalsregulatie vindt plaats door een jaarlijks afschot van 700 dieren. Dit wordt in de periode van 1 september tot

Aantalsregulatie door afschot. Foto Ybele Hoogeveen

31 januari gerealiseerd door één (be-roeps)jager. Speciale voorzorgsmaatregelen ter voorkoming van schuwheid zijn daarbij niet nodig. Ook de jager kan de dieren eenvoudig benaderen en in alle rust zijn schot plaatsen. Dat lukt overigens niet meer bij exemplaren, die uit het park zijn ontsnapt. Deze vertonen al na korte tijd de gebruikelijke schuwheid (pers. med. v.d. beheerder).

Vluchten heeft geen zin

Zoals eerder betoegd (Hoogeveen 1987) kan het gebrek aan schuwheid in Jaegersborg worden verklaard uit het feit, dat de herten voortdurend geconfronteerd worden met ongevaarlijke mensen. Door de hoge wilddichtheid is er in de bospercelen geen struiklaag en dus ook geen dekking. Bovendien is er nergens een terreingedeelte waar geen bezoekers komen. In feite kunnen de dieren de mens niet ontlopen, ook al zouden ze dat willen. De omstandigheden voor gewenning zijn dus ideaal. Daar komt nog bij, dat de bijvoeding juist in de afschotperiode zorgt voor positieve ervaringen met mensen. Ondanks het reële gevaar dat van de jager uitgaat, zijn de herten in deze voortdurende stroom van neutrale en positieve ervaringen kennelijk niet meer in staat mensen met gevaar in verband te brengen. De snelle gedragsverandering van ontsnapte dieren onderstreept, dat de geringe schuwheid een individuele aanpassing is aan de bijzondere omstandigheden in het park.

Zwitsers Nationaal Park

Even consequent, maar in veel opzichten de tegenpool van de Deense aanpak, is het beheer in het Zwitsers Nationaal Park. Dit park ligt in het kanton Graubünden en is 17.000 hectare groot. De hoogteligging varieert van 1500 meter tot meer dan 3000 meter. Het park werd in 1914 gesticht vanuit een strikte beschermingsgedachte. De natuur moest zich hier volledig ongestoord kunnen ontwikkelen, waarbij de rol van de mens beperkt zou moeten blijven tot die van onderzoeker. Hoewel het park in de loop der tijd een steeds grotere recreatiefunctie heeft gekregen, is de oorspronkelijke filosofie in essentie nog steeds van kracht. Er wordt geen actief terrein- en wildbeheer gevoerd. Elke vorm van benutting, inclusief de jacht, blijft achterwege. Schuwheidsvermijding uit oogpunt van recreatie speelt in

Gewenning aan ongevaarlijke mensen: alpenmarmotten naast het wandelpad. *Foto Ybele Hoogeveen*

die keuze geen rol (Schloeth, 1989).

Streng toegangsbepalen

Het park is van mei tot oktober opengesteld voor het publiek en trekt jaarlijks ongeveer 250.000 bezoekers. Overnachten mag alleen in het parkhotel en in een berghut. In het park zijn officiële wandelroutes uitgezet over een lengte van 80 kilometer. Het is streng verboden deze te verlaten. Honden mogen het park niet in. Verder is het verboden vuur te maken, dieren te verontrusten, bloemen te plukken of voorwerpen uit het park mee te nemen.

Gevarieerde fauna

Het Zwitsers Nationaal Park kent een interessante zoogdierfauna. Prominent vertegenwoordiger daarvan is de alpenmarmot. Zolang men zich rustig houdt en op de paden blijft laat dit dier zich van heel dichtbij observeren. Opvallend zijn ook de talrijke gemzen, die evenmin erg schuw zijn. Vooral in het vroege voorjaar vertonen ze zich in de lagere delen van het park. Later in het seizoen zijn ze hoger op de berghellingen te vinden. De bergtoppen vormen het domein van de steenbok, die zich zo af en toe op grote afstand laat zien.

En dan is er natuurlijk nog het edelhert. Het park herbergt in zomer en herfst zo'n 2500-4500 exemplaren (Blankenhorn pers. meded.). Voor de winter invalt trekken de dieren weg naar de lager gelegen dalen in de omgeving (Blankenhorn, 1989). Binnen het park zijn de herten redelijk te observeren. Ze laten zich ook overdag regelmatig in het open veld zien zonder echter hun alertheid te verliezen. De vluchtafstand varieert van enkele tientallen meters tot enkele honderden meters. Buiten het

De graasdruk is hoog: gemzen op zoek naar voedsel.

Foto Ybele Hoogeveen

park zijn de dieren schuwer. Hun gedrag is daar vergelijkbaar met dat van de edelherten in Nederland.

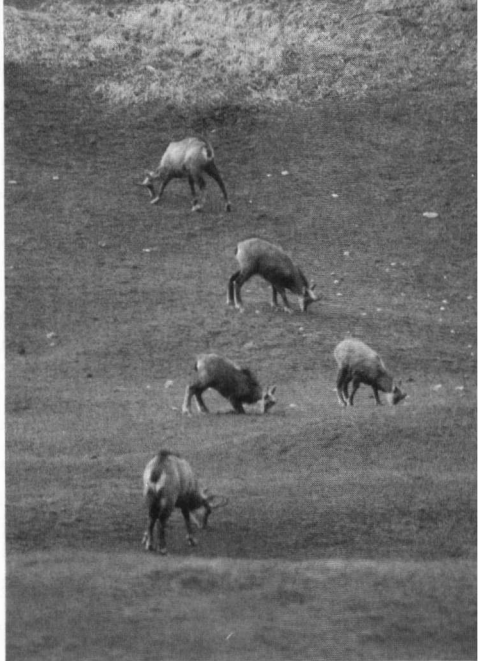
Geen afschot binnen het park

In principe worden de populaties binnen het park op natuurlijke wijze gereguleerd. Voor het edelhert gaat dit maar gedeeltelijk op. De populatie wordt namelijk wel degelijk bejaagd, zij het niet binnen het park zelf. Afschot vindt plaats in de omringende dalen, onder andere om bosbouwschade te voorkomen. Deze jacht in de dalen beperkt zich grotendeels tot de maand september.

De edelherten zijn zich goed van dit gevaar bewust. De trek naar het overwinteringsgebied komt daarom pas in oktober echt goed op gang. Maar ook in het zomerhalfjaar verblijven de dieren bij voorkeur in het park. Ongeveer de helft is 'grensganger' en verlaat het park alleen 's nachts. Dit leidt tot grote wildconcentraties en overbegrazing in het park. De gevolgen zijn duidelijk te zien. Natuurlijke bosverjonging wordt sterk belemmerd en de konditie van de herten is over het algemeen matig. Zo af en toe treedt een massale wintersterfte op. De parkbeheerders pleiten daarom voor een straffere bejaging en een langere afschotperiode in de overwinteringsgebieden (Blankenhorn 1989, Schloeth, 1989).

Zekerheid voor alles

In de Zwitserse situatie lijkt gevaar niet alleen met mensen, maar ook met gebieden te worden geassocieerd. Negatieve ervaringen werken daarbij lang door op het gedrag: ook na het jachtseizoen blijven de dieren buiten het park zeer schuw. De prijs die daarvoor wordt betaald is hoog. De dieren lijden kennelijk liever honger dan dat ze zich op terrein begeven waar ze zich onveilig voelen. De geringere schuwheid binnen het park houdt ongetwijfeld verband met het jachtverbod, de strenge toegangsbepalingen en de beperkte ontsluiting. Zowel het gedrag van de recreanten als de plaatsen waar de herten hen tegen kunnen komen, zijn zeer voorspelbaar. Negatieve ervaringen met mensen worden op deze manier konsekvent vermeden. Op zoek naar voedsel wagen de dieren zich hier dan ook sneller in het open

veld.

De Veluwe

Zoals hiervoor beschreven is in Jaegersborg de combinatie van extreme wilddichtheid, hoge bezoekersfrequentie en intensieve ontsluiting essentieel voor het gedrag van de herten. Het Zwitsers Nationaal Park moet het juist hebben van een jachtverbod en een sterk beperkte ontsluiting. In tabel 1 wordt de Veluwe op deze punten vergeleken met beide gebieden. Zoals blijkt uit de tabel is de situatie op de Veluwe eigenlijk hom noch kuit. Ten opzichte van het Zwitsers Nationaal Park springen de jacht, de hoge bezoekersfrequentie en de intensieve ontsluiting eruit. Maar de recreatiedruk is in vergelijking met Jaegersborg juist weer erg laag. Bovendien zien we, dat de wilddichtheid op de Veluwe achterblijft bij de andere gebieden. Nog afgezien van werkelijke schuwheidsverschillen is de trefkans voor een willekeurige recreant daarmee dus sowieso al lager.

Conclusies en aanbevelingen

Edelherten blijken hun vluchtgedrag op verbluffende wijze aan te kunnen passen aan lokale omstandigheden. Ze zijn dus niet per definitie bang voor mensen. Maar als een van oudsher aantrekkelijk prooidier gaan ze risico's als het maar even kan uit de weg. Schuwheid is daarom sneller aan- dan afgeleerd.

De situatie op de Veluwe is in dit opzicht niet ideaal, althans niet voor wie

graag edelherten ziet. Maar er spelen uiteraard meer belangen. De optie Jaegersborg is in feite niet verenigbaar met de natuurdoelstellingen die voor de Veluwe gelden. De Zwitserse aanpak is in dit opzicht veel aantrekkelijker, maar ook niet zaligmakend. Een algeheel of gezondeerd jachtverbod zal ongetwijfeld ook op de Veluwe problemen opleveren ten aanzien van de bosontwikkeling.

Wel kan de jachtmethode aangepast worden. Bij de bersjacht (waarbij de dieren worden beslopen) en de drijsjacht is het risico groot, dat de mens heel direct met gevaar wordt geassocieerd. Beter is het om konsekwent vanaf hoogzitten te jagen en het afschot zoveel mogelijk te richten op solitaire dieren. Ook verdient het aanbeveling om de afschotperiode zoveel mogelijk te verkorten.

Goede mogelijkheden liggen er verder voor wat betreft geleiding van de recreatie. De buitengewoon fijnmazige ontsluiting die we nu van de Veluwe kennen, is zeer ongunstig. Ook is het van belang, dat wandelpaden zoveel mogelijk lateraal aan de trekroutes van het wild worden aangelegd. Nu snijden ze te vaak de vluchtroutes naar de dekking af.

Tenslotte is ook vermindering van het bijvoeren of het verplaatsen van de voorzieningen aan te raden. Hierdoor worden de dieren gestimuleerd om de rustgebieden te verlaten en het open veld op te zoeken.

Mits uiterst konsekwent doorgevoerd zullen bovengenoemde maatregelen zeker resultaat hebben. Wie een partijtje golf tussen de edelherten wil spelen zal voorlopig nog naar Jaegersborg moeten.

Literatuur

Blankenhorn, H., 1989. Der Rothirsch - Schau- und Problemtier zugleich. Terra Grischuna 3:17-19.
 Hoogeveen, Y.R., 1987. Het edelhertenbeheer in Jaegersborg Dyrehave; een geschikt aletmatief? De Nederlandse Jager 26:626-627.
 Schloeth, R., 1989. Ein Naturreservat und seine Entwicklung. Terra Grischuna 3:10-11.

Drs. Y.R. Hoogeveen, Potsmaat 150, 6983 AZ Doesburg.

	Jaegersborg	Veluwe	Zw. Nat. Park
wilddichtheid (n/100ha)	200	2	15
jachtdruk (% van najaarsstand)	35	30	0*
bezoekersfrequentie (n/100ha/dag)	800	90**	4
ontsluiting (km pad/100ha)	onbeperkt	5***	0,5

Tabel 1. Vergelijking van de situatie op de Veluwe met Jaegersborg Dyrehave en het Zwitsers Nationaal Park.

Verklaring:

* populatie wordt wel bejaagd, maar niet binnen het park zelf;

** ruwe schatting voor het Nationaal Park Veluwezoom (Kreetz, pers. meded.);

*** ruwe schatting voor het Nationaal Park Veluwezoom (steekproef van 8 km²).

De vluchtafstanden in het park zijn relatief gering.

Foto Ybele Hoogeveen

